

УДК 911.3: 33: 338.48

Габчак Н.Ф.

**ФУНКЦІОНУВАННЯ САНАТОРНО - КУРОРТНОЇ ТА ОЗДОРОВЧОЇ
СФЕРИ В МЕЖАХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ГОЛОВНІ АСПЕКТИ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Проведено аналіз санаторно-курортних та оздоровчих закладів Закарпатської області. Охарактеризовано особливості їх територіального розміщення. Проаналізовано динаміку кількості оздоровлених осіб в межах адміністративно-територіальних одиниць досліджуваної території.

Ключові слова: санаторно-курортні та оздоровчі заклади, рекреанти, рекреаційні послуги.

Проведен анализ санаторно-курортных и оздоровительных учреждений Закарпатской области. Охарактеризованы особенности их территориального размещения. Проанализирована динамика количества оздоровленных лиц в пределах административно-территориальных единиц изучаемой территории.

Ключевые слова: санаторно-курортные и оздоровительные учреждения, рекреанты, рекреационные услуги.

Health resorts and recreational facilities of Transcarpathian region were analyzed. The features of their spatial location were characterized. The dynamics of the number of sanitated people within the administrative units of the studied area was analyzed.

Key words: health resorts and recreational facilities, recreants, recreational services.

Постановка проблеми. Закарпатська область, незважаючи на невелику територіальну площу (12,8 тис. км²), володіє значним рекреаційним потенціалом, де розвиток санаторно-курортної сфери розглядається як ключовий чинник зростання економіки краю.

Транскордонне розташування області є гарантом зростання щорічного попиту на відпочинок, лікування та оздоровлення людей. Розвиток туризму та курортно-рекреаційної сфери є однією із п'яти стратегічних цілей, які визначені Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 року та Регіональною стратегією розвитку Закарпатської області до 2015 року [14]. Проте санаторно-курортний комплекс досліджуваної території переживає складний період розвитку, оскільки із руйнацією централізованих (період СРСР) методів управління, недостатністю ринкових механізмів організаційно-управлінських засад регіонального масштабу відбулися негативні зміни в його функціонуванні. Потенційний «клієнт-рекреант» із ближнього зарубіжжя вимагає підвищення комфортності в сфері санаторно-курортного лікування, загалом воно зорієнтоване на платоспроможне населення з високим рівнем доходів.

Тому розробка нових методологічних та інноваційних підходів до управління та забезпечення якісного функціонування санаторно-курортної та оздоровчої сфер, які забезпечують і проводять ефективну оздоровчу діяльність в умовах ринкових відносин є вкрай актуальною. Аналіз змін, які відбуваються в даній сфері характеризують наступне: низький рівень інфраструктури, фінансову нестабільність, низьку рекламну діяльність, спад наповнюваності санаторіїв з врахуванням сезонності. Для Закарпатської області, яка володіє значними запасами природно-лікувальних ресурсів, виникає потреба у постійному дослідженні тенденцій успішної діяльності у сфері економічного піднесення курортної справи і підвищення рівня зайнятості населення. З вищенаведеного, бачимо очевидну актуальність і значимість дослідження проблем функціонування санаторно-курортної сфери досліджуваної території.

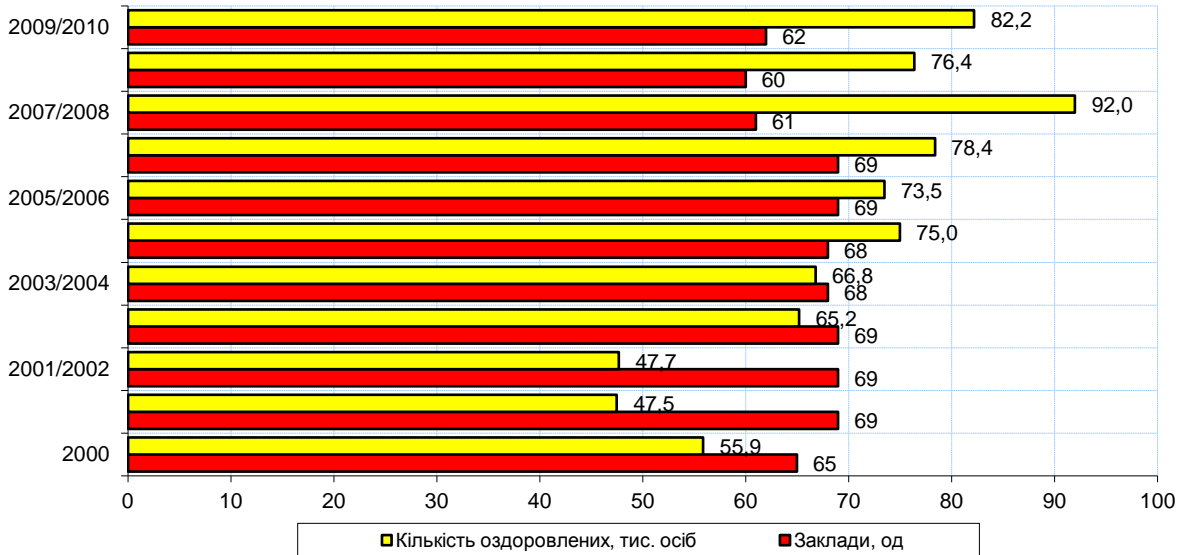
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Санаторно-курортна діяльність є предметом досліджень як вітчизняних так і зарубіжних вчених. Широкий спектр ресурсної бази туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області відображено в працях В.І. Мацоли [10], В.І. Гетьмана [2], Н.М. Влащенко [1], Ф.Ф. Мазура [9] та інших. Питання перспектив розвитку та конкурентоспроможності підприємств санаторно-курортного типу в умовах ринкових відносин вивчали Г.В. Копець [7], В.С. Кравців [8], П.В. Жук [8]. Розробленням стратегії маркетингових досліджень підприємств даного типу займались Ф.Г. Кифяк [6] та П.А. Петриченко [13]. Різним аспектам розвитку санаторно-курортної сфери присвятили свої праці О.А. Нікітіна [11], В.І. Гетьман [3]. Однак, незважаючи на вище наведені праці вчених щодо питань розвитку санаторно-курортної сфери на рекреаційних територіях Закарпатської області, багато аспектів проблем, які пов'язані з основними напрямками реформування рекреаційного середовища досліджуваної території потребують додаткової уваги, зокрема: розроблення стратегії розвитку підприємств санаторно-оздоровчих та курортних закладів на інноваційній основі.

Постановка завдання. Метою наших досліджень було виокремлення основних тенденцій розвитку мережі санаторно-курортних територій Закарпатської області. Для досягнення мети вирішувались завдання, що полягають в: 1) аналізі стану санаторно-курортних та оздоровчих закладів досліджуваної території; 2) вивчення динаміки заповнюваності рекреантами оздоровчих закладів та виокремлення головних об'єктивних причин її змін; 3) аналізі стану розвитку рекреаційної сфери в структурі економіки Карпатського регіону; 4) покращенні системи рекреаційної діяльності шляхом визначення основних ознак рекреаційних послуг; 5) визначенні ролі інноваційних технологій в управлінні закладами санаторно-курортного профілю.

Виклад основного матеріалу. Наявність на території Закарпатської області великої кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів дає підстави стверджувати, що туризм і оздоровлення є важливими об'єктами регіонального управління. Сьогодні рекреація й туризм розглядаються як важливий сектор національної економіки, невід'ємна складова соціально-економічної політики Карпатського регіону. Поняття здоров'я, за визначенням ВООЗ трактується не тільки як відсутність захворювань або обмежень працездатності, а ще й як стан повного фізичного, психологічного та соціального благополуччя. Дослідження фахівців США, Франції, Японії доводять, що здоров'я людини залежить впершу чергу від якості життя. Вагому роль у покращенні якості життя відіграють рекреація й туризм, оскільки вони є основою для активного повноцінного життя людини. Наявність лікувальних природних ресурсів є важливою умовою розвитку санаторно-курортного лікування. Так, на базі використання мінеральних і термальних вод та інших бальнеологічних ресурсів на території Закарпатської області станом на 1 жовтня 2010 р. функціонує 19 санаторіїв, 7 санаторіїв-профілакторіїв, 29 баз відпочинку, 2 курортні поліклініки та 3 дитячі оздоровчо-санаторні позаміські заклади цілорічної дії. Шоста частина зосереджених об'єктів знаходиться у Свалявському районі, 15% – у Мукачівському та по 11,7% у Виноградівському та Хустському районах [5]. Аналіз статистичних даних наявності кількості санаторно-курортних закладів показав наступне (*таблиця 1*): у період 2000/2010рр. кількість даних закладів скоротилась із 65 (2000р.) до 62 (2010 р.). Найбільше скорочення з 69 до 60 закладів припадає на 2007 рік, але за цей період на 50% зменшилась кількість санаторіїв-профілакторіїв та на 20% баз відпочинку, у той час як кількість санаторіїв зросла більше як на 30%. Незважаючи на скорочення кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів та їх ліжкового фонду, кількість оздоровлених осіб зросла з 55,9 тис. осіб у 2000 р. до 82,2 тис. осіб у 2010 році. Найменша кількість оздоровлених зафіксована у 2001, 2002, 2004, 2007, 2008 роках так як це були пікові періоди економічної кризи, яка різко зменшила купівельну спроможність населення. Впродовж 2010р. діючими закладами оздоровлено 82,2 тис. осіб, що на 7,7% більше, ніж торік.

Таблиця 1

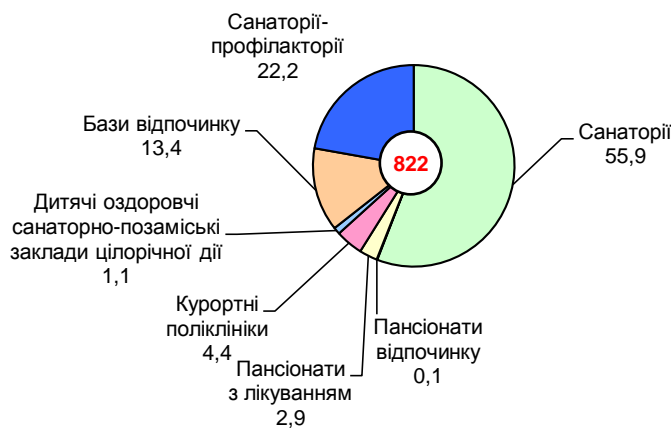
Динаміка кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів та оздоровлених ними осіб [5]

Щодо структури оздоровлених осіб по основних типах закладів, то у 2009/2010рр. найбільша кількість рекреантів перебувала в санаторіях – 55,9%, 22,2% - в санаторіях-профілакторіях, 13,4% - на базах відпочинку (діаграма 1)

Діаграма 1

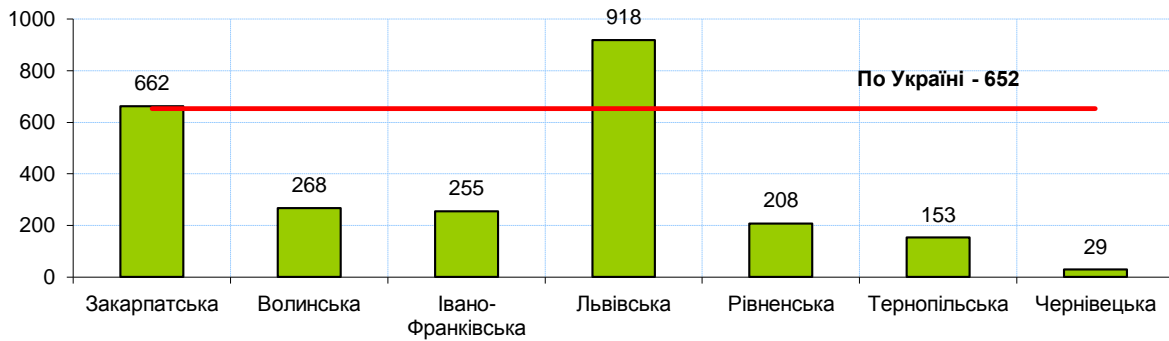
Структура кількості оздоровлених осіб по видах закладів у 2009/2010 році [5,] (відсотків)

Якщо проаналізувати кількість оздоровлених по Західному регіону, то найбільший показник оздоровлених зафіксовано у Львівській (918 осіб) та Закарпатській (662 особи) областях, а найнижчий у Чернівецькій (29 осіб) у розрахунку на 10 тисяч населення (таблиця 2)

Таблиця 2

Кількість оздоровлених у санаторно-курортних закладах по Західному регіону у 2010 році [5], (на 10 тис. населення; осіб)

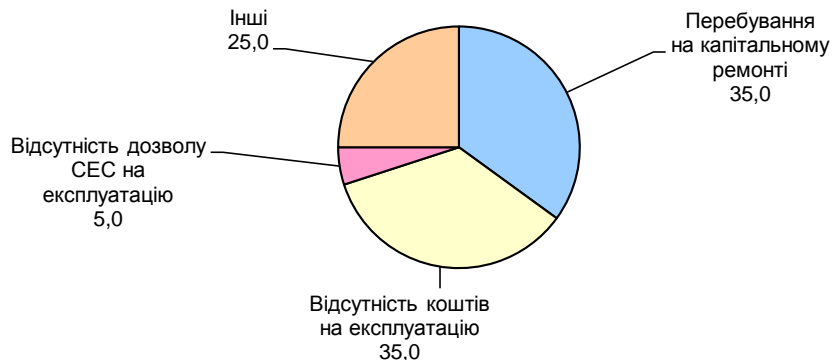

Відповідно до вікової структури оздоровлено 75,9 тис. дорослих осіб, 5,2 тис. дітей та 1,1 тис. підлітків. Із загальної кількості оздоровлених – 0,7 тис. осіб, які постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС.

Якщо проаналізувати наявність санаторно-курортних та оздоровчих закладів в межах адміністративно-територіальних одиниць, то їх найбільша кількість зосереджена в Свалявському (10) та Мукачівському (9) районах, а найменша кількість відповідно у Воловецькому (0) та Великоберезнянському (2) районах. Цікавим є той факт, що впродовж 2009/2010рр. в Закарпатській області не працював 21 заклад місткістю 491 ліжко-місце, з них: 3 санаторії, 4 санаторії-профілакторії, 13 баз відпочинку та 1 дитячий оздоровчо-санаторний позаміський заклад. Причини призупинення діяльності цих лікувально-оздоровчих закладів наступні (діаграма 2): 1) перебування частини закладів на капітальному ремонті; 2) відсутність коштів на експлуатацію; 3) відсутність дозволу СЕС на експлуатацію об'єктів.

Діаграма 2

Структура санаторно-курортних та оздоровчих закладів за причинами, з яких вони не працювали протягом 2009/2010 року [5], (відсотків)

Серед оздоровлених іноземних громадян протягом 2009/2010рр. у даних закладах області найбільше було рекреантів із Російської Федерації (1665 осіб), з інших країн СНД (1959 осіб), Молдови (121 особа) та з Німеччини (112 осіб). Ці цифри доводять необхідність розвивати напрями оздоровчо-курортної сфери на ближнє зарубіжжя як західне так і східне.

В минулому санаторно-курортні та оздоровчі заклади працювали більш динамічно і були зорієнтовані на розвиток масового оздоровлення населення. В даний час вектори різко змінились в умовах ринкового господарювання і кожен заклад отримавши самостійність сам створює свій бізнес-план щодо своєї ніші перебування в конкурентному середовищі. Якість оздоровчого процесу виходить на перші позиції і вона передбачає впровадження інноваційних методів профілактичного лікування й оздоровлення, вивчення та застосування нетрадиційних методів медицини. Важливою на даному етапі є оцінка санаторно-курортної послуги, яка повинна носити комплексний характер і включати в себе як основні так і додаткові послуги. До основних належать – оздоровчі, місця проживання, харчування, а до додаткових – екскурсійні, анімаційні та інші.

Очевидно, що санаторно-курортна сфера – це особлива відкрита цілісна територіальна соціально-економічна система, її відтворювальний процес залежить від регіональних природних і туристично-рекреаційних ресурсів, їхньої наповнюваності. Тобто всі санаторно-курортні й обслуговуючі організації та установи оздоровчого спрямування у регіоні повинні бути взаємопов'язані єдиною функцією і єдиною метою розвитку [12]. В межах Закарпатської області вона повинна стати високорозвинутою курортно-рекреаційною сферою з сучасною інфраструктурою санаторно-курортного господарства, яке в даний час представлене такими відомими санаторіями як: «Карпати», «Синяк», «Поляна», «Квітка полонини», «Сонячне Закарпаття» та сучасною мережею нових оздоровчих закладів, які є значними інвестиційними проектами досліджуваної території. Загалом в межах Закарпатської області реалізується 6 інвестиційних проектів загальною кошторисною вартістю 5,5 млн. доларів США. Найбільші з них надходять у туристично-рекреаційний комплекс. Завдяки залученим інвестиціям вдалось реанімувати на перший погляд безперспективні об'єкти, здійснити їх реконструкцію та розбудову, підвищити рівень привабливості для потенційних рекреантів. Так, у санаторно-курортний комплекс «Термал-Стар» (с. Нижнє Солотвино, Ужгородський район) вкладено 2,8 млн. доларів інвестицій. Не менш цікавим є «Деренівська купіль» (с. Нижнє Солотвино, Ужгородський район), яка вважається одним із найстаріших санаторіїв Закарпаття. Ще у 1901р. тут оздоровлювались представники найвідоміших австрійських та угорських родин. Чеські інвестори повернули оздоровниці історичну назву, а загальні інвестиції вкладені у її відбудову оцінюються в 120 млн. гривнів. На жаль, ці заклади зорієнтовані на «заможного рекреанта» [4].

Результати діяльності санаторно-курортних закладів відображаються через такі показники як: сума продажної вартості путівок та фактичні витрати на один ліжко-день у середньому за рік. За аналітикою Ковач М.Й. у 2008/2009рр. сума продажної вартості всіх путівок санаторно-курортних та оздоровчих закладів становила 193288,5 тис. гривнів, а фактичні витрати на один ліжко-день у середньому за рік – 197 гривнів. Прогнозні значення суми продажної вартості всіх путівок на

досліджуваній території є досить високими при низькій платоспроможності рекреантів. Аналіз статистичних даних показує, що загальна кількість рекреантів за метою відвідування в період з 2000 по 2010рр. скоротилась (таблиця 3).

Таблиця 3

Розподіл загальної кількості туристів за метою відвідування, (осіб) [5]

	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.
Усього туристів	144775	63796	69942	72970	76965	56320	52080
у тому числі:							
службова, ділова поїздка, бізнес, навчання	55768	20307	19219	14097	20534	14703	11393
дозвілля, відпочинок	53996	35022	42777	53002	48273	34539	36887
лікування	1003	575	156	367	414	244	92
спортивно-оздоровчий туризм	4901	3082	7763	5496	7729	2962	1034
спеціалізований туризм	1223	4681	–	–	12	27	4
інші цілі	27884	129	27	8	3	3845	2670
Із загальної кількості діти віком до 14 років	12919	5359	6323	6418	7043	5591	3128
підлітки (15–17 років)	7430	4095	4848	6319	7258	3688	2631
молодь (18–28 років)	14967	7857	10063	12165	10777	5928	6726
Кількість екскурсантів	58916	45669	50226	44098	54640	28394	22053
з них діти віком до 14 років включно	17710	7053	9432	4771	3233	3147	1258

Це скорочення значною мірою обумовлено неконкурентноспроможністю підприємств рекреаційної сфери на міжнародному та вітчизняному ринку рекреаційних послуг. Сучасний стан її матеріально-технічної бази залишається на рівні, далекому від світових стандартів. Тому ключовим питанням органів державного управління та місцевого самоврядування сьогодні та найближчої перспективи можна вважати поряд із збільшенням об'єктів і їх потужностей налагодження конкурентоспроможного ринку рекреаційних послуг шляхом модернізації існуючої матеріально-технічної бази, підвищення якості життя населення, що забезпечить зростання їхньої купівельної спроможності. Також слід покращити рівень сервісу, розширити мережу курортної анімації, удосконалити і більш публічно використовувати рекламу, підвищити рівень культури обслуговування тощо.

Висновки. Таким чином, виходячи з аналізу природних ресурсів, матеріально-технічної бази та рекреаційної інфраструктури Закарпатської області, зроблено висновок про очевидну наявність факторів для перспективності та економічної доцільності розвитку рекреаційної сфери, перетворення досліджуваної території в туристично-оздоровчу зону загальноєвропейського значення. Санаторно-курортна та оздоровча сфера

має ефективно і надійно функціонувати й забезпечувати свій постійний розвиток, бути конкурентоспроможною серед аналогічних рекреаційних формувань країни та ближнього зарубіжжя.

Використані джерела:

1. Влащенко Н. М. Потенціал санаторно-курортного комплексу: завдання дослідження і розвитку / Н. М. Ващенко [Електрон. ресурс] – Режим доступу www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En_re/2008_5_1/zbirnuk_RE_1_169.pdf
2. Гетьман В.І. Курортно-рекреаційні системи Українських Карпат // Український географічний журнал. – 1999. – № 3. – С. 34–37.
3. Гетьман В.І. Сучасний стан і перспективи розвитку курортної справи в Карпатському регіоні // Гори і люди (у контексті сталого розвитку. Матеріали міжнар.наук. конф. (м.Рахів, 14-18 жовтня, 2002. – С. 39–41.
4. Гавран В.Я. Управління інвестиційною діяльністю в рекреаційно-туристичній сфері [Електрон. ресурс]: автореф. дис. ... канд. екон .наук: 08.02.03. / В.Я. Гавран. – Львів, 2002 – 15 с. – Режим доступу: <http://www.tourlib.net/aref.../gavran.html>.
5. Закарпаття – санаторії та туризм [Текст]: Статистичний збірник / Держ. ком. статистики України, Головне упр. Статистики у Закарпатській обл. / О. А. Рябцева (відп. за вип.). – Ужгород, 2011. – 99 с.
6. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Навч. посібник. Чернівці: Книги – XXI, 2003. – 300с.
7. Коpecь Г. Р. Розвиток логістики туризму у сучасних умовах господарювання України [Текст] / Г. Р. Коpecь // Матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. [„Маркетинг та логістика в системі менеджменту”], (9–10 листопада 2006 р., Львів) / Нац. ун-т „Львівська політехніка”, 2006. – С. 149–150.
8. Кравців В.С., Жук П.В. Концептуальні основи перспективного розвитку рекреаційної індустрії в Карпатах // Економіка України. – 1993. - №12. – С.57-62.
9. Мазур Ф.Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії (на прикладі Карпатського регіону): Рекомендовано МОНУ як навч. посібник для студентів ВНЗ. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 96 с.
10. Мацола В.І. Формування і розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.02 / НАН України Інститут регіональних досліджень. – Львів, 1996. – 29 с.
11. Никитина О.А. Управление формированием интегрированных санаторно-курортных комплексов в регионе. [Електрон. ресурс]: автореф. дис. ... д-ра.экон .наук: 08.00.05. / О.А. Никитина. – Санкт-Петербург, 2009 – 37 с. - [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vak.ed.gov.ru>.
12. Никитина О. А. Приоритеты экономического развития регионального санаторно-курортного рынка / О. А. Никитина [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : www.rae.ru/fs/pdf/2004/6/12.pdf
13. Петриченко П. А. Формування стратегії підприємств санаторно-курортного комплексу на підставі життєвого циклу клієнтів / П. А. Петриченко [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2010_29/Petrich.pdf
14. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: www.carpathia.gov.ua/ua/139.html.